

PREFAȚĂ

Tipărit la scurt interval după *Ion* (1920), romanul *Pădurea spânzuraților* (1922) consacră definitiv un scriitor, surprinzând lumea literară prin uriașa lui capacitate de a se înnoi de la o carte la alta. Dacă prin cel dintâi Rebreanu realizase un moment crucial în evoluția prozei românești, prin noua sa operă pune o temelie trainică romanului de analiză psihologică. De altfel, la numai un an de la apariția acesteia, Eugen Lovinescu afirma, cu deplină convingere: „În epică trecutul nu ne oferă echivalentul lui *Ion*, nici chiar al *Pădurii spânzuraților*; pe altarul lui Rebreanu jertfim toată epica română de la Filimon până la Sadoveanu”¹. Erau, la acea dată, încă prea vii în memoria contemporanilor prozele lui Duiliu Zamfirescu, abia trecut în lumea umbrelor, ale lui Ion Slavici, în viață la vremea aceea, iar numele unor scriitori precum I. Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu cuceriseră o certă notorietate, operele lor fiind consemnate și în jurnalele de lectură ale tânărului Rebreanu în perioada în care, la Prislop (1908-1909), se familiariza cu literatura română. Dar, noul romancier își depășește dascălii, creând primele capodopere din tripticul său de aur: *Ion*, *Pădurea spânzuraților*, *Răscoala*.

Câțiva ani mai târziu, prin 1925, Mihail Dragomirescu sublinia, în studiul său intitulat *De la misticism la raționalism*, că *Ion* „nu reprezintă decât o latură a geniului lui Rebreanu”, amintind apoi *Pădurea spânzuraților*, ca fiind unul dintre „cele mai puternice romane psihologice cunoscute”. Iar Pompiliu Constantinescu, și mai aproape de adevăr, afirmase că autorul *Pădurii spânzuraților* „e astăzi cea mai autoritară fizionomie în proză”, reprezentând „punctul de frontieră al unei epoci literare”². Consecvent primelor sale judecăți de valoare,

¹ Interviu publicat în revista *Spre ziuă*, I, nr. 4, 1 aprilie 1923.

² *Viața literară*, I, nr. 15, 29 mai 1926.

E. Lovinescu va conchide, în *Istoria literaturii române* (1928), că *Pădurea spânzuraților* este „cel mai bun roman psihologic român”. Dar, proza românească va înregistra noi capodopere în sfera romanului psihologic, prin apariția creațiilor Hortensiei Papadat-Bengescu, ale lui Camil Petrescu ș.a., astfel încât, peste ani, criticul va corecta: „unul din cele mai bune romane psihologice române” (1937).

În ierarhizarea valorilor rebreniene, *Pădurea spânzuraților* este menționată, de obicei, după *Ion* – considerat, pe drept, moment de răscruce în romanul modern românesc –, iar alteori după *Răscoala* și, foarte rar, pe primul loc. Dar, la o anchetă a revistei *Azi*¹, intitulată *Ce rămâne din Liviu Rebreanu*, la care participă treisprezece critici literari, Al. Philippide își manifestă prețuirea, în mod deosebit, pentru *Pădurea spânzuraților*, subliniind „valoarea ei de artă”.

Timpul avea să confirme pe deplin această intuiție a marelui critic.

De la abstractul livresc la autenticitatea experienței trăite

Ideea romanului i-ar fi fost sugerată autorului, după mărturisirile acestuia, la sfârșitul Primului Război Mondial, de o fotografie ce înfățișa o pădure în care se aflau mulți cehi spânzurați, în spatele frontului austriac. Documentul, cutremurător, avea să fie prezentat la Conferința păcii, spre a ilustra mijloacele de persecuție ale împărăției chezaro-crăiești. Știrile despre execuții similare petrecute pe pământul Transilvaniei, în Bistrița, victimele fiind mai cu seamă cărturari, dar și țărani, din Bucovina, au un profund ecou în conștiința scriitorului, căci asemenea atrocități aveau loc pe meleagurile natale, unde se afla întreaga lui familie.

În momentul intrării României în război de partea Antantei (15 august 1916), Liviu Rebreanu se afla la București, scăpat, o vreme, de mobilizare în cadrul honvezimii, căci continua să figureze, ca ofițer de rezervă, în evidențele acesteia. Ocuparea Bucureștilor de către

¹ *Azi*, III, nr. 1, ianuarie 1934.

armatele austro-ungare creează o situație de nesiguranță tuturor ardelenilor „nesupuși la mobilizare”, a căror existență este pusă sub semnul incertitudinii. În atmosfera apăsătoare a ocupației, Rebreanu, care trăia intens drama de a fi considerat străin în propria sa țară, întrerupe elaborarea primei versiuni a romanului *Ion* și termină nuvela *Catastrofa*. În centrul narațiunii este un ofițer român în armata austriacă, David Pop, care trăiește o dilemă sfâșietoare, șovăind între „onoarea de militar” și îndemnul inimii ce bate pentru frații „de dincolo”. Incapabil de a ieși din această dilemă, el moare în luptă.

Nuvela *Catastrofa* reprezintă un punct de plecare în geneza romanului *Pădurea spânzuraților*. Proiectele inițiale sunt însă abandonate, când scriitorul află de moartea tragică a fratelui său, Emil, ofițer în armata austro-ungară, care, încercând să fugă la români, este capturat, judecat și spânzurat, la Ghimeș (14 mai 1917). Din momentul acesta, tot ceea ce fusese plăsmuit în jurul unui personaj abstract capătă cu totul alte dimensiuni sub influența unei realități dureroase, obsedante. Incapabil să-și continue romanul, Liviu Rebreanu se hotărăște să-l părăsească o vreme, luând hotărârea de a pleca pe meleagurile în care se petrecuse tragedia fratelui său. El descoperă locul în care fusese îngropat Emil și, pas cu pas, reconstituie drumul supliciului sufletesc al acestuia, stând de vorbă cu cei care îi fuseseră aproape în ultimele clipe de viață. Pleacă, apoi, la Năsăud, unde citește cele peste o sută de scrisori trimise de Emil de pe front, în care este descrisă atmosfera războiului. Calvarul sufletesc al românului aflat sub steag străin, ușor de imaginat în liniile sale generale, este acum confruntat cu realitatea vie a unei experiențe trăite. „Fără de tragedia fratelui meu – avea să mărturisească, mai târziu, scriitorul – *Pădurea spânzuraților* sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrescă, precum au toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului.”

Între realitatea vie și transfigurarea artistică

În studiile consacrate *Pădurii spânzuraților*, numele lui Emil Rebreanu – în „amintirea” căruia este scrisă cartea – și al lui Apostol

Bologa – personajul principal al romanului –, sunt, mai întotdeauna, asociate. Vecinătatea celor doi se justifică pe deplin, dar numai în măsura în care referirile au în vedere punctele de apropiere dintre realitate și ficțiune. Dar, este complet greșită acreditarea ideii că narațiunea ar fi romanul unei vieți „așa cum a fost”. Căci, dacă Emil Rebreanu reprezintă, în geneza operei, un imbold, un punct de pornire, Apostol Bologa constituie un punct terminus, un rezultat al unui complicat proces de transfigurare artistică. De altminteri, însuși scriitorul spunea: „Apostol Bologa n-are mai nimic din fratele meu. Cel mult câteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. Tragedia lui mi-a prilejuit doar cadrul în care se petrece romanul și puține personaje locale.”

Desigur, putem face oricând referiri la unele apropieri dintre personajul real și cel fictiv: portretul fizic al lui Emil este aproape identic cu cel descris în carte; unele situații din roman amintesc împrejurări concrete din viața fratelui (evidențierea pe câmpul de luptă, spargerea reflectorului, conflictul cu solgăbirăul din Parva etc.); onomastica romanului se suprapune, pe alocuri, cu cea din realitate (generalul Karg, Ilona, Pălăgieșu etc.). Dar, realitatea nu poate intra niciodată în stare „brută” în literatură, iar confruntarea întâmplărilor reale cu acțiunea cărții ne dezvăluie că, într-adevăr, „mai nimic” din biografia sufletească a lui Apostol nu își are izvorul în existența lui Emil Rebreanu. „În Apostol – mărturisirea Liviu Rebreanu –, am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații. Șovăirile lui Apostol Bologa sunt șovăirile noastre, ale tuturor, ca și zbuciumările lor...”. Iată, deci, care este intenția scriitorului și doar în acest sens este posibilă o interpretare pertinentă a personajului central. De altminteri, cu mult înainte de a afla vestea morții fratelui său, Liviu Rebreanu făcea proiectele unor nuvele și povestiri pe tema războiului, în prim-plan aflându-se tragedia românului nevoit să lupte pentru o cauză îndreptată împotriva intereselor sale naționale. Iar, de obicei, deznodământul îl reprezenta dezertarea, finalizată cu moartea.

Liniile dominante ale acțiunii, concepută livresc, sunt deci trasate înainte ca scriitorul să afle vestea uciderii fratelui său. Dar, cartea avea să dobândească conturul pe care îl știm abia după ce Liviu Rebreanu